

Edward Rymar

Klasztor chojeńskich augustianów

Rocznik Chojeński 2, 6-26

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Edward Rymar*

Pyrzyce

KLASZTOR CHOJEŃSKICH AUGUSTIANÓW

Początki

Zaliczany do żebrzących zakon Świętego Augustyna (*ecclesia fratrum ordinis sancti Augustini* – OSA) powstał 1 marca 1266 roku ze zjednoczenia różnych europejskich wspólnot eremickich, m. in. wilhelmickich, znanych też na Pomorzu (Szczecin 1253, Lipiany 1263)¹, które wtedy przyjęły z polecenia papieskiego regułę św. Augustyna z Hippony. Ubiorem mnichów jest czarny habit z kapturem i skórzanym pasem. Lipiany od 1276 r. znalazły się w Marchii Zaodrzańskiej (*terra transoderana*, późniejsza Nowa Marchia) margrabiów brandenburskich linii starszej (joannickiej), sprzedane im zostały wraz z ziemią lipiańską przez biskupa kamieńskiego Hermana von Gleichen. Henryk, przeor eremitów reguły św. Augustyna w Lipianach, poprosił kapitułę kamieńską i biskupa Jaromira o zgodę na przeniesienie swego konwentu do miast

* Prof. dr hab. Edward Rymar jest emerytowanym pracownikiem Instytutu Historii i Stosunków Międzynarodowych Uniwersytetu Szczecińskiego, wieloletnim dyrektorem pyrzyckiej Biblioteki Publicznej, autorem kilkuset publikacji głównie dotyczących średniowiecznych dziejów Pomorza i Nowej Marchii.

¹ Zob. E. Rymar, *Klasztor wilhelmicki i augustiański w Lipianach w XIII wieku*, w: „Przegląd Zachodniopomorski”, 1993, z. 4, s. 127 n.

Chojna i Strzelce, na co 11 maja 1290 r. biskup wystawił pisemną zgodę w odniesieniu do interesującej nas tu Chojny, a 15 maja tego roku tenże zatwierdził tę fundację i zezwolił przeorowi i mnichom w kamieńskiej diecezji spowiadać, nakładać kary pokuty i głosić kazania². Konwent ten pozostawał najpierw w niemieckiej prowincji, podzielonej ok. 1299 r. na cztery mniejsze. Od tej pory znajdował się w sasko-turyngskiej z kapitułą w Himmelpfort k. Wernigerode, potem zaś w jednym z siedmiu dystryktów: *Marchia-Prussia*³.

Nowe miejsce w Chojnie miało od początku kultowy charakter. Już 20 IV 1290 r. arcybiskup Rudolf [v. Hoheneck] z Salzburga i 15 maja tegoż roku Konrad [I v. Fohnsdorf], biskup Lavant (czyli Mariboru w Słowenii, wtedy w archidiecezji salzburskiej) udzielili w Erfurcie 80-dniowego odpustu pielgrzymom udającym się do tego klasztoru na cztery święta Maryjne, w dzień św. Augustyna oraz innych patronów tego kościoła, zaś biskup Jaromir przywileje te zatwierdził 3 XII 1290 roku⁴. Z tego roku pochodzą podobne listy odpustowe wystawione przez Henryka [II v. Rotterbeck], biskupa Ratyzbony (6-tygodniowy), Bonifacego z Poznania (40-dniowy) i Konrada z Erfurtu (40-dniowy).⁵ Do tych gestów dołączył się w 1291 r. Askańczyk Eryk, arcybiskup Magdeburga, udzielając 40-dniowego odpustu pielgrzymującym⁶. Następny biskup to kamieński Piotr, który 23 III 1297 r. zezwolił augustianom w swej diecezji na wygłaszanie kazań, dawanie rozgrzeszenia, grzebanie

² *Pommersches Urkundenbuch* (dalej: PUB) Bd I- XI, Stettin 1868–1934, Köln 1998, III, nr 1539, 1540.

³ M. Wernicke, *Königsberg/Augustiner*, w: *Brandenburgisches Klosterbuch. Handbuch der Klöster, Stifte und Kommenden bis zum Mitte des 16. Jahrhunderts*, Berlin 2007, s. 678.

⁴ PUB III, nr 1559.

⁵ A. Kehrberg, *Erlauterten historisch-chronologischer Abriß der Stadt Königsberg Nm.*, Berlin 1724, Abt. 1–2, s. 130. W Poznaniu biskup taki jednak nieznany, wtedy biskupem był Jan Herbiczy; również w Erfurcie nie było wtedy biskupa Konrada!

⁶ *Codex Diplomaticus Brandenburgensis* (dalej: CDB) hrsg. A. F. Riedel, Berlin 1838–1869, Hauptteil I, Bd I–XXV (cytowano podając tom, stronę), Hauptteil II, Bd I–VI (cytowano: litera B, tom, strona), Hauptteil III, Bd I–III (cytowano: litera C, tom, strona), Hauptteil IV, Bd I (cyt. litera D, strona), Supplementband (cytowano: SB) XIX, s. 176.

ludzi⁷. Dalszy przywilej mnisi otrzymali wkrótce od kolejnego biskupa kamieńskiego, Henryka: 5 II 1303 r. zgodę na grzebanie w kościele ciał osób nie obciążonych klątwą⁸.

Z akt zdaje się wynikać, że klasztor i kościół do końca XIII w. nie były zbudowane⁹. Ale pierwotny, tymczasowy klasztor był gotowy już 3 VIII 1300 r., skoro tego dnia przebywał w nim (bo w *Kungesberg*) Jan, prowincjał sasko-turyngski¹⁰, widocznie podczas posiedzenia kapituły prowincjonalnej¹¹. Klasztor ulokowano w północno-wschodniej części miasta, w obrębie murów obronnych. Istniejąca budowla u zbiegu ulic Klasztornej z Malarską pochodzi z XIV i XV wieku. Fundację klasztoru przypisywano margrabiom Ottonowi IV ze Strzałą (zm. 1308) i Konradowi (zm. 1304) z linii starszej, posiadającej ziemię chojeńską¹². Współczesny badacz dostrzega w formie architektonicznej obiektów klasztoru i kościoła chojeńskiego podobieństwa z architekturą „askańską” w Brandenburgu, Boitzenburgu, Angermünde, zwłaszcza słynnego klasztoru cystersów w Chorin¹³.

Rola w prowincji zakonnej i dziejach miasta

W latach 1338–1342 klasztor otrzymał dalsze przywileje od biskupów: franciszkanin Albert [de Bichelingen], biskup Ibutensis, 20 XII 1338 Lokalizacja klasztoru na planie miasta z 1724 r. nadał 6-tygodniowy odpust wszystkim odwiedzającym klasztor i biorącym

⁷ CDB XIX, s. 176 za archiwum w Chojnie.

⁸ PUB IV, nr 1981 (z błędną datą 1301; zob. M. Wehrmann w: „Monatsblätter” (Stettin), 1910, s. 103), 2077.

⁹ A. Kunzelmann, *Geschichte der deutschen Augustiner- Eremiten*, Würzburg 1969- 1974, Bd V, s. 229.

¹⁰ Tamże, s. 322.

¹¹ M. Wernicke, dz. cyt., s. 677.

¹² H. Berghaus, *Landbuch der Mark Brandenburg...in der Mitte des 19. Jahrhunderts*, Bd III, Brandenburg 1856, s. 379.

¹³ J. Jarzewicz, *Gotycka architektura Nowej Marchii. Budownictwo sakralne w okresie Askańczyków i Wittelsbachów*, Poznań 2000, s. 210.

udział w nabożeństwie w święta Wielkanocy, Zielonych Świąt, Bożego Narodzenia lub też tylko odwiedzającym klasztorny cmentarz i składającym ofiarę za zmarłych, na budowę, oświetlenie lub ozdobienie kościoła; biskup brandenburski Ludwik [Schenk von Reindorf 1327–1347] w 1340 Lokalizacja klasztoru na planie miasta z 1724 r. udzielił 4-tygodniowego odpustu; Henryk, tytularny biskup Apoldy, wikariusz i biskup pomocniczy kamieński, nadał pielgrzymom 9 XII 1342 r. odpust 40-dniowy¹⁴. Zapewne ta nowa fala odpustowa wiąże się z budową kościoła, ale i cudownym wizerunkiem Maryi będącym pod opieką zakonników.

Delegaci klasztoru wymienieni byli w 1320 r. na 10 (16?) miejscu w posiedzeniu prowincjonalnej kapituły w Himmelpfort¹⁵. Zakonnicy w 1348 r. po wystąpieniu w Brandenburgii pseudo-Waldemara brali udział w rewolcie skierowanej przeciwko wójtom margrabiego Ludwika – kiedy i miasto Chojna jakiś czas Samozwańca popierało – za co przeora osadzono w areszcie¹⁶. Przeor i konwent z Chojny zostali wymienieni wśród duchownych Nowej Marchii, upomnianych w Villeneuve 14 V 1350 r. przez legata papieskiego Guaffreda de Carpentras z powodu nie zważania na dotychczasowe klątwy rzucane na margrabiego Ludwika Starszego i innych winnych zajęcia dóbr biskupa lubuskiego¹⁷.

Budowa gotyckiego kościoła klasztornego trwała kilka dziesięcioleci. Mieszczanin z Chojny Ludek v. Schiltberg fundował 10 VIII 1358 r. ołtarz w kościele parafialnym a także zapisał augustianom 12 solidów rocznie na mszę codzienną w intencji swych rodziców¹⁸; w przywileju margrabiego Ottona z 16 III 1372 r. wspomniano najstarszy

¹⁴ *Regesta Historiae Neomarchicae*, hrsg. v. K. Kletke (Teil I- III), „Märkische Forschungen” Jg X–XII, 1867–1869, I, s. 147, 152, PUB XI, s. 6084.

¹⁵ A. Kunzelmann, dz. cyt., s. 270.

¹⁶ K. Kalita-Skwirzyńska, *Rozwój urbanistyki i architektury Chojny w okresie średniowiecza*, w: *Terra transoderana. Sztuka Pomorza Zachodniego i dawnej Nowej Marchii*, Szczecin 2004, s. 108.

¹⁷ CDB B II, s. 305.

¹⁸ CDB XIX, s. 235.

ołtarz NMP w chórze. Nie wiadomo jednak, czy był to rozbudowany ten z 1388 r. (niżej), czy chodzi o nowy pod tym wezwaniem¹⁹. Ród rycerski Sydowów z okolicy przekazał mnichom w latach 1372 i 1407 sumę za nabożeństwa żałobne; chojnianin Dietrich Mus ufundował 15 VII 1375 r. msze ku czci św. Bartłomieja sumą 350 grzywien „oczek zięby”²⁰. Od tego kapitału rada miejska miała co roku krewnemu Musa, Henrykowi Wernerowi, wikariuszowi prezentowanemu przy ołtarzu, wypłacać 28 grzywien. Po śmierci Musa rada mogła wybierać stosownego duchownego do obsługi tej mszy, a Werner i jego następcy mieli odprawiać msze w kościele parafialnym, klasztornym lub którejs z miejskich kaplic²¹. Biskup kamieński Jan (Hanko) Brunonis ustanowił 16 III 1388 r. święto rocznicowe poświęcenia kościoła w niedzielę Miłosierdzia Bożego (*Misericordiae Domini*, drugą niedzielę po Wielkanocy), a następnego dnia dominikanin Jan, tytularny biskup Maieriny [na greckim Chersonezie]²² i biskup pomocniczy kamieński, poświęcił nowy kościół klasztorny w Chojnie p.w. Wszystkich Świętych z sześcioma ołtarzami: 1) NMP i św. Marii Magdaleny, 2) św. Jana Ewangelisty, św. Michała i św. Ducha (*animarum sanctarum*; 3) św. Marcina, św. Mikołaja, 4) św. Krzyża, św. Wawrzyńca i św. Stefana, 5) św. Piotra i Pawła, 6) św. Katarzyny, św. Barbary, św. Doroty oraz udzielił 40-dniowego odpustu obecnym na nabożeństwach w dniach ich patronów²³. Prace budowlane przy klasztorze trwały w tym czasie nadal.

W statutach kapituły kamieńskiej z ok. 1385 r. klasztor chojeński zobowiązany do dostarczania na Wielkanoc 10 *doke*(?) barchanu²⁴, tkaniny Iniano-bawelnianej jednostronnie barwionej.

¹⁹ M. Wernicke, dz. cyt., s. 682.

²⁰ *Finkenaugen*, drobna moneta srebrna.

²¹ CDB XIX, s. 262.

²² *Meierensis*, na pieczęci: *Mai(eriensis)*, zob. H. Bütow, *Zu den Kamminer Weihbischöfen*, „Monatsblätter (Stettin)”, 52, 1938, s. 117 i przyp. 10.

²³ CDB XIX, s. 280.

²⁴ R. Klempin, *Diplomatische Beiträge zur Geschichte Pommerns aus der Zeit Bogislafs X*, Berlin 1850, s. 401, nr 251.

W 1415 r. mowa o wędrownym augustiańskim studium (*Studium continuum*) filozofii i teologii²⁵. Zebrani 14 września przeorzy augustianów z Chojny, Strzelec, Rößel/Reszla, Gartz/Gardźca nad Odrą, Stargardu, Marienthron/Świątek (k. Szczecinka), Chojnic i Anklam postanowili co roku jednego młodego, uzdolnionego i pilnego ucznia posyłać dla kontynuowania studiów filozofii i teologii. Miejsce studiów jednak każdego roku będzie się zmieniać w wymienionej kolejności, rozpoczynając od Chojny. Była więc i tu szkoła łacińska z lektorem (*Lesemeister*), wspomnianym np. w 1433 roku²⁶. O *provinciae studium* w klasztorze chojeńskim mowa też w aktach prowincji augustiańskiej z 1436 roku²⁷. W 1445 r. w klasztorze tym Jan Screyen z Osnabrück pisał traktat *Sermones de sanctis*, co jest świadectwem istnienia w Chojnie teologicznego ośrodka umysłowego²⁸. Jan Colberg, lektor w 1484 r. (*sacrae theologiae lector vicariusque districtus Marchiae*), był wikarym w kościele augustiańskim w Stargardzie (1494)²⁹. W październiku 1515 r. chojeński augustianin Jan Doschenberg został immatrykulowany na uniwersytecie w Wittenberdze, podobnie 7 VIII 1520 r. Kaspar Williken³⁰; są to widocznie absolwenci chojeńskiej szkoły klasztornej.

Wojska czeskich husytów, posiłkujące Polskę w wojnie z zakonem krzyżackim, wkroczyły w czerwcu 1433 r. do Nowej Marchii. Po zajęciu Strzelec, Dobiegniewa, oblężeniu Gorzowa, zajęciu i spaleniu Myśliborza, 20 czerwca obległy Chojnę, jednak już następnego dnia odstąpiły, spiesząc na główny front wojny na Pomorzu Nadwiślańskim. Z okazji szczęśliwego wybawienia mieszczanie urządzili 29 czerwca uroczystą procesję. Augustianie: Mikołaj Beyer (zapewne przeor), lektor Piotr Putzerlin

²⁵ A. Kunzelmann, dz. cyt., s. 230.

²⁶ H. Hoogeweg, *Die Stifter und Klöster der provinz Pommern*, Bd I, Stettin 1924, s. 8; M. Wernicke, dz. cyt., s. 681.

²⁷ H. Bütow, *Beiträge zur Geschichte pommerscher Klöster und Stifter*, „Monatsblätter (Stettin)”, 1931, s. 116.

²⁸ A. Kunzelmann, dz. cyt., s. 231.

²⁹ H. Bütow, *Beiträge...*, s. 123.

³⁰ M. Wernicke, dz. cyt., s. 677.

i brat Piotr Wulf dla upamiętnienia wybawienia w imieniu konwentu zobowiązali się urządzać w swym kościele uroczystość 4 razy w roku: w niedzielę po Bożym Ciele, w oktawie św. Piotra i Pawła, niedzielę po św. Michale, w dzień Wszystkich Świętych. Podczas mszy przewidziano wywieszenie szyldu i herbu Jurgena von Waldowa w podzięce za zbrojnego konia, darowanego im ze spadku po tym rycerzu. Ze szturmem zbiegła się widocznie śmierć Waldowa, a w spadku po nim mnisi otrzymali konia³¹.

W klasztorze 18 III 1445 r. odbyło się posiedzenie sądu rozjemczego w składzie: dr Jan Bramstedt, prepozyt kolegiaty z Myśliborza, Jan Zorges, archidiacon Stolpe i kanonik myśliborski, burmistrzowie Chojny: Laurenz Klossow, Hans Butterfeld i Kone Klot. Rozptarywano spór o spadek po Ludeke Walmowie i Hansie Molnerze. W wyroku z 300 reńskich guldenów od stron przewidziano z tego 50 dla kościoła parafialnego i 50 dla augustianów³². W sierpniu tego roku Bramstedt tu sporządził pismo dla krzyżackiego wójta Nowej Marchii wysłane do Malborka w sprawie przenoszenia cystersów z Himmelstädt/Mironic (k. Gorzowa) do Prus. W 1447 r. augustianie toczyli spór z wójtem o pewien dom budowany przez niego na terenie klasztornym dla organizowanego dworu/zamku krzyżackiego, w związku z czym prowincjał w prowincji sasko-turyngeskiej mgr Jan Prilop pisał do wielkiego mistrza w Malborku, a ten polecał wójtowi ułożyć się z mnichami³³.

W klasztorze odbyło się 10 IX 1458 r. posiedzenie generalnej kapituły prowincji saskiej³⁴. Czasem i tu dochodziło do łamania reguł życia zakonnego. Prowincjał zakonu, mgr Henryk Koch z Würzburga, otrzymał 28 VIII 1457 r. zlecenie reformowania klasztorów augustiańskich

³¹ CDB XIX, 335; A. Kunzelmann, dz. cyt., s. 230. Nie oznacza to jednak, że dzięki ich negocjacjom z husytami miasto ocalono od zniszczenia jak twierdzi K. Kalita-Skwirzyńska (dz. cyt., s.108).

³² CDB XIX, s. 355.

³³ *Repertorium der im Kgl. Staatsarchive zu Königsberg i. Pr. befindlichen Urkunden zur Geschichte der Neumark*, bearb. E. Joachim, hrsg. P. v. Niessen, „Schriften des Vereins der Geschichte der Neumark”, 3, 1895, nr 1190–1; M. Wernicke, dz. cyt., s. 677. Budowla krzyżacka miała być następstwem udziału w spisku mieszczan nowomarchijskich z 1443 roku.

³⁴ CDB XXIV, s. 170.

i tego dnia zjazd augustianów w Osnabrück zobowiązał klasztor chojeński do przestrzegania życia zakonnego w regule³⁵. Generalna kapituła augustianów w Pamiers potwierdziła w 1465 r. reformę konwentu również w Chojnie³⁶. Kardynał-legat Barnhardin Carvajal skierował do augustianów 15 XII 1507 r. jakieś decyzje kongregacji do spraw reformy zakonu. Nie ma źródłowego śladu, że rozkaz wykonano³⁷.

Kościół i klasztor

Klasztor i kościół zbudowano na północno-wschodnim krańcu miasta, w obrębie murów obronnych. Opis klasztoru (długość 80, szerokość 16 łokci, 13 okien), wyposażenia i losów obiektu do XVIII w., także kościoła i cmentarza przyklasztornego pozostawił w początkach XVIII w. chojnianin Augustin Kehrberg³⁸. Opisu architektury i stanu zachowania dokonali niedawno Jarosław Jarzewicz i Michael Wernicke³⁹. Kościół gotycki z kamieni polnych datowano kiedyś na lata 1250–1300⁴⁰ czy raczej z XIII–XIV wieku⁴¹. Może jednak sugerowano się fałszywym wtedy datowaniem dokumentu z roku 1418 na 1318. Najstarszą częścią kościoła jest partia wschodnia. Zachodnia połowa kościoła pochodzi z okresu 1400–1450⁴². W ciągu XIV w. w kościele dobudowano cztery przesła jednonawowego korpusu z 2-przesłową salą konwentu⁴³. Ołtarze boczne istniały w 1388 r., w dniu poświęcenia kościoła. Po reformacji

³⁵ M. Wernicke, dz. cyt., s. 680.

³⁶ A. Kunzelmann, dz. cyt., s. 231.

³⁷ Tamże, s. 232.

³⁸ A. Kehrberg, dz. cyt., I, s. 128–143.

³⁹ J. Jarzewicz, dz. cyt., s. 206–210, 268 n.; M. Wernicke, dz. cyt., s. 681.

⁴⁰ Z. Świechowski, *Architektura granitowa Pomorza Zachodniego*, Poznań 1950, s. 76.

⁴¹ *Die Kunstdenkmäler der Provinz Brandenburg*, Bd VII, Teil I: *Kreis Königsberg*, Berlin 1928, s. 231; szeroki opis daje H. Butow, *Reichenfelde*, „Die Neumark”, 9, 1932, s. 15–17.

⁴² *Die Kunstdenkmäler...*, s. 69.

⁴³ J. Jarzewicz, dz. cyt., s. 206–210, 268 n.; tenże, *Die Bedeutung der Bettelorden f. die Architektur der Neumark*, w: *Die Mittelalterliche Plastik in der Mark Brandenburg*, Berlin 1989; K. Kalita-Skwirzyńska, dz. cyt., s. 108.

w XVI w. przeszedł liczne przebudowy. Do 1945 r. zachowały się na północnej ścianie malowidła, w tym św. Krzysztofa z inskrypcją⁴⁴. Do dziś z dawnego wystroju przetrwały fragmenty polichromii, rzeźba głowy, może opata, detale architektoniczne⁴⁵. Losami klasztoru i kościoła po reformacji zajmujemy się w końcowej partii artykułu.

Maria *Miraculosa*

Kościół klasztorny w Chojnie był celem pielgrzymek. Dali temu wyraz liczni biskupi, zachęcając od 1290 r. do odwiedzania klasztoru w zamian za odpust 40-dniowy. W specjalnej kaplicy kościoła klasztornego znajdował się cudowny, łaskami słynący obraz Najświętszej Marii Panny (*Maria miraculosa*). Zapewne obok kościoła był dom dla 2-3 augustianów opiekujących się kościołem – sanktuarium i pielgrzymami. Obraz Maryi istniejący jeszcze w 1617 r., w 1672 r. został zaliczony do 1200 najważniejszych na świecie obrazów Maryi. Po reformacji znajdował się w kościele w Garnowie. Właściwie była to drewniana płaskorzeźba – cel pielgrzymek z Polski, Pomorza, Śląska, o czym pisali A. Kehrberg (1714) i pastor z Nawodnej (1712), donoszący też o ruderze (*Rudera*) pewnego „zamku” (*Schlosse*) koło wsi Garnowo, w którym rezydował ostatni opat. Tego „zamku” wypada dopatrywać się w pomorskim grodzisku, w należącej do miasta bagnistej dolinie na południowy zachód od Garnowa⁴⁶. Bruno Stephan w 1954 roku, powołując się na kronikę brandenburską Andreasa Angelusa z 1598 r., pisał, że cudowny obraz NMP (*Maria miraculosa*) znajdował się wtedy (po reformacji) w kościele w Garnowie

⁴⁴ Zob. M. Wernicke, dz. cyt., s. 682.

⁴⁵ K. Kalita-Skwirzyńska, dz. cyt., s. 110.

⁴⁶ A. Kehrberg, dz. cyt., I. s. 137; H. Butow, *Reichenfelde...*, s. 31. Do bezpodstawnych zmyśleń zaliczyć wypadnie liczne przywileje biskupów kamieńskich odnośnie do urządzania uroczystości w Garnowie i częstego tu ich – szczególnie biskupa Jaromira 1289/93 – przebywania, zob. „Königsberger Kreiskalender”, 1996, s. 319; B. Dratwa, *Sanktuaria diecezji szczecińsko-kamieńskiej*, 1976, mps, s. 30. Wieś Rykenfelde/Garnowo znana jest od 1364 r.

i pochodził z chojeńskiego klasztoru⁴⁷. Późny przekaz mówi też o obrazie NMP z kościoła w Garnowie. Kult Maryi oczywiście nie rozwinął się tu po reformacji i musiał mieć dawną metrykę. Pisze o nim Daniel Cramer w swej historii kościoła pomorskiego z 1628 roku. Nadproboszcz chojeński Heinsius pisze w 1785 r. o cudownym obrazie w Garnowie. Wnętrze kościoła wypaliło się podczas pożaru jeszcze w XVIII w. Ponieważ z tych okolic na przełomie XIV/XV w. pielgrzymowano do Akwizgranu, na Górę Chełmską, do Rzymu czy Wilsnack, nigdy zaś nie wzmiankowano o podróżach pokutnych do Garnowa⁴⁸, dlatego Hans Bütow wysnuł wniosek, że kult maryjny narodził się tu najpóźniej w końcu XV w., za czym przemawia też testament burmistrza chojeńskiego Henryka Berkowa z 11 XII 1494 r., wymieniający wszystkie chojeńskie kościoły, kaplice i szpitale⁴⁹. Augustianie sprawowali patronat nad kościołem w Garnowie od 1372 roku.

Jednocześnie istnieją inne ślady chojeńskiego kultu. Gotfryd Dreger, generalny wikariusz biskupa kamieńskiego Magnusa, w 1413 r. udzielał odpustu czcicielom obrazu Chrystusa u augustianów⁵⁰. Czy była to drewniana figura Chrystusa, od 1912 r. znajdująca się w Stołecznej (w 2004 r. w kaplicy), uchodząca za pochodzącą z chojeńskiego klasztoru? W planach z 2004 r. miała stanąć w kościele NMP w Chojnie⁵¹.

---

⁴⁷ B. Stephan, *Augustiner in der Mark*, „Wichmann-Jahrbuch f. Kirchengeschichte im Bistum Berlin“ 8, 1954, s. 57 n.; C. Nagel, *Die Augustiner-Eremiten In der Mark Brandenburg*, „Jahrbuch f. Berlin-Brandenburgische Kirchengeschichte, 38, 1963, s. 13 n. ten przekaz uznaje za bardzo niepewny, zob. M. Wernicke, dz. cyt., s. 681.

⁴⁸ Np. nawet w 1422, gdy rada miejska Chojny narzuciła osadzonemu mordercy stanu rycerskiego pokutną pielgrzymkę do Rzymu i na Górę Chełmską.

⁴⁹ H. Bütow, *Reichenfelde*, s. 31–37.

⁵⁰ CDB XIX, s. 315.

⁵¹ „Königsberger Kreiskalender” 2004, s. 105–108.

Terminaria

Augustianie poza swą siedzibą klasztorną posiadali w miastach nieruchomości, tzw. Terminei, Terminieren (od łac. terminare = ograniczać) – bazy dla prowadzenia żebraczych zbiórek w toku wędrówek od domu do domu. O terminariach mnichów chojeńskich słyszymy wnet po 1325 r. w Eberswalde, w 1432 r. w Berlinie przy Augustinerstrasse (potem Bischofstrasse), jakiś *Termeihaus*, mieli też przy wadze miejskiej; istniał widocznie i w Schwedt nad Odrą, czego śladem są potem ulica Augustinerstrasse i w murach miejskich brama Augustiner Tor⁵².

Posiadłości

Chojeński klasztor zebrzących mnichów prowadził liczącą się w mieście działalność gospodarczą. Posiadał dobra ziemskie i kapitał. Margrabia Otton 16 III 1372 r. nadał im dwór (*curia*) Reichenfelde (Garnowo), kupiony przez nich za 390 grzywien „oczek zięby” (czyli szczecińskich fenigów) od kuzynów, rycerzy Betkina i Henninga Plötz, z łąkami, bagnami, pastwiskami, ziemią orną i nieużytkami, wodami, pełnym sądownictwem, zagajnikiem chmielowym, wolne od służby konnej (*servitium dextrarii*) (którą Plötzowie już teraz tylko ze swej wsi Krajnik wypełniali), z dochodami i prawami, jakie dotąd ci na gospodarstwie tym mieli. W zamian obarczeni zostali obowiązkiem odprawiania mszy za dusze ich przodków i następców: codziennie przy ołtarzu NMP w chórze, zaś kiedy margrabia do Chojny i klasztoru przybędzie – w jego intencji. Zakup objął lasek Kamel (lub Camyl, Kumel), a przy opisie granic wymieniono: zagajnik jeżyn zwany Burstruck, Jezioro Krzymowskie i połowę Mątnicy. Dalej granica biegła połową Rurzycy, drogą i bezdrożami aż po tzw. Krauswerder⁵³. Obciążenie nabożeństwami w intencji margrabięgo już

⁵² *Die Kunstdenkmäler...*, s. 15; C. Nagel, dz. cyt.; M. Wernicke, dz. cyt., s. 679.

⁵³ CDB XIX, s., 254; tekst poprawny zob. H. Bütow, *Reichenfelde...*, s. 9.

w roku następnym stało się nieaktualne, bo tenże zakończył swe panowanie w Brandenburgii. Nabyty obszar miał 344,7 ha⁵⁴. Plötzowie byli krewnymi i prawdopodobnymi spadkobiercami rodu Fiddichowów. W 1390 r. posiadali nadal były obszar Fiddichowów w widłach Mglicy (prawe ramię Odry) i Rurzycy. Augustianie, a w ich imieniu bracia zakonnicy Jan Wa(h)le, lektor i wikariusz prowincjonalny, Piotr Puterlyn (Putzerlin) przeor, Jan Gyke (Gyte?) podprzeor, Michał Pyl (Pfeil) zakrystian, 2 (9) I 1418 r. układali się z miastem w sprawie granic swego dworu w Rykenvelde (Garnowie). Opisano wtedy szczegółowej granicę: wzdłuż suchej *Elzen*, rzeki Mątnicy (*Mantenitzen*), ponad *Groten Eykebom*, obok wzgórza *Wynberch* (tj. Winnica), do *Cremow* (czyli Jeziora Krzymowskiego) – Mątnicy (*Mantenitze*).⁵⁵

Klasztor w 1451 r. roku miał roszczenia do części dóbr rodu rycerskiego Gustebiesów⁵⁶ (Gozdowice i okolice) przejmowanych wtedy przez Krzyżaków. Bracia Claus i Otto von Sack 6 III 1472 r. za 300 grzywien marchijskiej monety zastawili augustianom połowę wsi Brwice z prawem wykupu w ciągu 6 lat⁵⁷.

Otrzymując od rady miejskiej Chojny 10 reńskich guldenów, należnych im od miasta Gryfina z tytułu spadku ich współbrata Pawła Godeke (rodem z Gryfina) i jego przyjaciela, Wawrzyńca Lubbenow (z Lubanowa?), 17 XII 1484 przeor Ambroży Bredenfeld i konwent zastawili radzie Chojny swe dwory Garnowo i Czartoryja⁵⁸. Posiadłość powróciła wnet do zakonników, bo 7 III 1499 r. elektor Joachim, przebywając w Chojnie dla odbierania hołdu poddanych, potwierdził im dwory pod Chojną jako niegdyś kupione, Reichenfelde od Betkina i Henninga von Plötz, Wedel (Czartoryja) od Lamprechta von Wedel. Wcześniej już potwierdzone

⁵⁴ W Garnowie w 1602 i 1718 było 25, 5 łanów; H. Bütow, *Reichenfelde...*, s. 10.

⁵⁵ CDB XIX, s. 318; *Regesta...*, I, s. 87; A. Kehrberg, dz. cyt., s. 137, z błędną datą 1318.

⁵⁶ *Repertorium...*, nr 1328.

⁵⁷ CDB XXIV, s. 198.

⁵⁸ CDBXIX, s. 412, ale nie 18 XII 1433 jak *Regesta...*, II, s. 117.

przez elektorów Fryderyka II (1454–1470), Albrechta (1470–1486) i Jana (1486–1499)⁵⁹.

Mnisi otrzymywali liczne zapisy od mieszczan Chojny: burmistrz Jan Butterfelde poczynił im legat 500 grzywien; w 1459 r. Konrad Risco (mieszczanin?) w testamencie zapisał 25 grzywien; w 1485 r. miał miejsce zapis od wdowy Borchard; z 3 III 1486 r. pochodzi testamentowy legat burmistrza Henryka Berkowa i jego żony Anny w postaci 1 wispla żyta z 6 łanów koło miasta. Rada w 1490 r. postanawiała, że prowincjonalny wikariusz Jan Colberg, przeor Ambroży Bredenfeld i cały konwent może poprzez mury klasztorne wykonać bramę i przejście przez ogród warzywny ścieżką do „dolnego domu” (*nygen hus*) w ulicę miejską koło domu Pawła Krügera⁶⁰. Otrzymywali też zapisy od mieszczan z innych miast, np. z wkrzańskiego Strausberga (1482, 1489)⁶¹. Książę pomorski Bogusław X zatwierdził 6 I 1510 r. szlachcicowi Michałowi von Steinbeck z Lisiego Pola zastawienie augustianom za 75 florenów czynszu rocznego w wysokości 4,5 florena⁶².

Przeorzy i inni znani zakonnicy

W klasztorze było ok. 12 braci i pewna liczba braci świeckich. Na czele konwentu stał przeor. Inni funkcyjni to: wikariusz dystryktu, podprzeor, zakrystian, prokurator, lektor.

Znani ze źródeł są przeorzy Henryk Welsow (6 V 1380), Piotr Puterlyn (Putzerlin) (1418), zapewne Mikołaj Beyer (1433), Jan (6 III 1472), Ambroży Bredenfeldt (15 IX 1482), (17 XII 1484, 13 IX 1489, 1490; też jako lektor), Benedykt Vonemann (1527)⁶³. Podprzeorzy Jan

⁵⁹ CDB XIX, s. 423.

⁶⁰ A. Kehrberg, dz. cyt., s. 71, 133, 137 n.

⁶¹ CDB XXIV, s. 463, XII, s. 116.

⁶² M. Wernicke, dz. cyt., s. 679.

⁶³ A. Kunzelmann, dz. cyt., s. 279: 1380 r.; CDB XXIV, s. 198: 1472 r., XXIV, s. 463: 1482 r., XIX, s. 412: 1484 r., XII, s. 116: 1489 r.; A. Kehrberg, dz. cyt., I, s. 137: 1490 r.; M. Wernicke, dz. cyt., s. 682: 1527 r.

Gyke (1418), Jan Godeke (17 XII 1484). Lektorzy Jan Wa(h)le (1418), Piotr Putzerlin (29 VI 1433)⁶⁴, Jan Screyen (1445), Michał Pyl (Pfeil), zakrystian w 1418. Bracia: Michał Pyl (1418), Piotr Wulf (1433), Maciej Blumenfeldt i Marcin Schulte, którzy otrzymali 1 II 1491 r. na dwa lata kościół w Naroście z filiami w Jeleninie, Grabowie i Krajniku Dolnym⁶⁵. W klasztorze mieszkał w 1445 r. dr Jan Bramstedt, doradca wójta Nowej Marchii w sprawie idei przeniesienia klasztoru z Mironic do Prus i 18 III tego roku stał na czele składu sądu, który w klasztorze rozpatrywał spór o spadek między mieszczanami Chojny; widocznie był to uczony mnich⁶⁶. Potem jeszcze studiujący w Wittenberdze: Jan Doschenberg i Tileman Schnabel w 1515 r. oraz Kaspar Williken w 1520 roku⁶⁷.

Pieczęć

Zachowała się pieczęć klasztoru na kilku dokumentach:

a) z 17 XII 1484 r.; owalna przedstawia w środku kroczące zwierzę, zapewne lwa, poniżej 3 kuny czy psy. Ponad lwem głowa koronowanego króla (z herbu miasta), a po obu stronach gwiazdy i napis⁶⁸.

b) pieczęć przeoratu z 13 IX 1489 r.; owalna 27x50 mm, w środku dołem gotyckie trójłuczne, siedząca postać biskupa, po lewej żaglowiec, wskazujący na Augustyna żeglującego z Afryki do Rzymu i na okręcie w 387 r. z powrotem do Afryki; z prawej strony biskupa mała figura świętego. Ponad trójłuczem trzywieżowy kościół, w dolnej części, w niszy, klęczący adorant⁶⁹.

---

⁶⁴ CDB XIX, s. 412: 1484 r., s. 335: 1433 r.

⁶⁵ R. Klempin, dz. cyt., s. 35, nr 264.

⁶⁶ CDB XIX, s. 355, *Repertorium...*, nr 1061; M. Wernicke, dz. cyt., s. 682.

⁶⁷ A. Kunzelmann, dz. cyt., s. 232; *Die Kunstdenkmäler...*, s. XXI.

⁶⁸ M. Wernicke, dz. cyt., s. 682, ryc. s. 685.

⁶⁹ Tamże, s. 682, ryc. s. 685 (za archiwum w Poczdamie).

c) A. Kehrberg opisuje jeszcze pieczęć z 1490 r.: lew w pysku coś trzymający, niżej i obok 3 psy szczekające, ponad lwem głowa króla z herbu miasta⁷⁰, ale najprawdopodobniej jest to opisana wyżej pieczęć z 1484 roku.

Reformacja. Kasacja klasztoru i losy budynków

Idee luterzańskie szerzyły się w Chojnie od zarania, tj. od wystąpienia Marcina Lutra w 1517 roku. Augustianin chojeński Tileman Schnabel studiował w 1515 r. w Wittenberdze jako uczeń Lutra i w 1521 r. przebywał w Chojnie. W 1515 r. we Frankfurcie studiował bakałarz Mateusz Reimann z Chojny, przed 1534 r. pleban w Lubanowie k. Bani, potem do śmierci w 1558 r. pastor w Baniach. W 1541 r. we Frankfurcie studiował Joachim Ludwig z Chojny⁷¹. Jednak wcześniejsze opinie o początkach luterńskiego plebana Lucasa Friedricha (1532–1536/7)⁷² zakwestionowano, ponieważ nie wiedzieli nic o nim w XVI w. A. Angelus i E. Löckel, a pisał o nim dopiero kostrzynianin Jan Hänfler w kronice z ok. 1700 roku. W matrykule uniwersytetu we Frankfurcie pod rokiem 1522 jest Lucas Friderici Wornitzensis, potem pleban w Anklam (1539), żeniący się w 1541 r., ale nie wiadomo, czy to ten sam osobnik. Elektor Joachim (zm. 1535) był wrogiem luteranizmu, zatem trudno przyjąć instalowanie protestanckiego duchownego za jego życia, zresztą w Chojnie brak śladu obrządku luterńskiego w tym czasie, skoro 5 V 1534 r. joannici sprawują nadal patronat nad parafią⁷³.

W 1535 po śmierci elektora jego młodszemu synowi Janowi wydzielono część elektoratu z Nową Marchią. Osiadł w Kostrzynie i wnet z małżonką Katarzyną przyjął wyznanie luterzańskie. Przybył do Chojny

⁷⁰ A. Kehrberg, dz. cyt., s.138.

⁷¹ A. Bütow, *Zur Reformationsgeschichte der Stadt Königsberg*, „Die Neumark”, 14, 1943, s. 21 n.

⁷² A. Kehrberg, dz. cyt., s.126, 147.

⁷³ H. Bütow, *Zur Reformationsgeschichte...*, s. 17–19.

19 I 1536 r. i następnego dnia odebrał hołd szlachty tej ziemi, co miało ponoć tak przestraszyć augustianów widzących w nim wroga papistów, że w obawie przed złym potraktowaniem, ze wszystkim, co mieli najlepszego, salwowali się wtedy ucieczką do swej wsi Garnowo, dokąd też przenieśli cudowny obraz *Maria miraculosa*⁷⁴.

Czy tak było w istocie, nie jest jednak pewne⁷⁵. Pierwsze lutezańskie nabożeństwo w Kostrzynie z udziałem margrabiego odbyło się w 1536 r. i rok 1537 można bezpiecznie uznać za termin reformacji w Nowej Marchii. Jednak najpóźniej w końcu 1537 r. musiało dojść i w Chojnie do wyraźnego wystąpienia zwolenników Lutra, bo joannicki pleban skarżył się 29 I 1538 r. kapitule zakonu w Chwarszczanach na odmowę świadczeń ze strony mieszczan⁷⁶. Być może augustianie istotnie już w latach 1535/36 opuścili klasztor, zabierając kosztowności i dokumenty. Faktem jest, że mnisi opuścili klasztor najpóźniej latem 1539 r., bo ich dobra wtedy stają się z woli margrabiego świeckim lennem i od tego czasu pierwszym pastorem w mieście jest mgr Henryk Hamme (Hammius), ur. ok. 1500 r. w Nordhausen w Turyngii, po studiach w Wittenberdze, reformujący w 1538 r. na zlecenie margrabiego kolegiatę w Myśliborzu⁷⁷. W ciągu 1538 r. i w Chojnie odbywano zapewne lutezańskie nabożeństwa. Margrabia Jan przejął patronat nad parafią.

Pierwszy pewny ślad likwidacji klasztoru pochodzi z 25 VIII 1539 r., kiedy to margrabia przekazał swemu radcy dworskiemu, dr. Albertowi Malsowowi Garnowo i Czartoryję wraz z lasem, owczarniami, winnicami, wyрубem, wypasem, wodami, prawem połowu ryb, służbami, dziesięcinami, daninami zagrodników w kurach, sądownictwem, dochodami

---

⁷⁴ A. Angelus, *Annales Marchiae Brandenburgicae*, Frankfurt 1598, III, s. 324; tenże, *Breviarum...*, 1593, s. 133, gdzie o mnichach nie ma mowy; A. Kehrberg, dz. cyt., s. I, 137; F. Müller, *Die Reformation in der Neumark*, Frankfurt 1917, s. 62.

⁷⁵ Falsyfikował przekaz o tym zdarzeniu z 1536 H. Butow, *Zur Reformationsgeschichte...*, s. 39–43.

⁷⁶ Tamże, s. 19 n.

⁷⁷ Tamże, s. 23–28.

wszelkimi, jakie miał po kasacie klasztoru, gdy w klasztorze żyło jeszcze dwóch mnichów, starych lub chorych, których Malsow miał dożywotnio zaopatrzyć⁷⁸. Miejscowy kronikarz pisał w początkach XVIII w., że istnieje jeszcze opodal wsi Garnowo rudera „zamku”, w którym mieszkał ostatni przeor mając ogród i winnicę⁷⁹. Wątpliwa jest też ucieczka mnichów wraz ze skarbcem, skoro jeszcze 2 V 1542 r. rada miejska korespondowała i układała się z margrabią w sprawie sreber klasztornych, a więc skarbiec był w opuszczonym klasztorze. Skarbiec przejął margrabia, oprócz zajętych przez miasto sreber, oszacowanych na 600 florenów. Na miasto przeszły też tereny klasztoru na polach miejskich. W 1548 r. mowa o „Mniszej Łące” (*Munniche Wiese*) i „Brackiej Łące” (*Bruderwiese*) na Barnkowskim Polu koło tzw. *Schlangenwinkel*⁸⁰.

Przed śmiercią w 1540 r., Malsow toczył spór z von Schöningami właścicielami Grabowa o teren zwany *Kronenwerder*. Jego syn Albrecht junior trzymał Garnowo. W testamencie margrabiego Jana z 11 VII 1546 r. Malsow posiadał Czartoryję, a ekspektatywę na wypadek jego śmierci otrzymał wtedy Günter von Kottwitz. Margrabia potwierdził 23 XI 1551 r. lenno Albertowi Malsow Młodszemu⁸¹. W testamencie margrabiego z 29 VI 1560 r. stwierdzono, że po śmierci Alberta Malsowa Garnowo i Czartoryję nadał w lenno jako zastaw swemu radcy, dr. Adrianowi Albinowski, a teraz nadał ekspektatywę swemu sekretarzowi Hipolitowi Hildesheimowi⁸². Już 19 kwietnia tego roku administrował Garnowem zarządca (*Hauptmann*) domeny w Cedyni (powstałej w 1555) Jürgen Tiedeke. Jeśli Hildesheim posiadał te dobra po śmierci margrabiego Jana (1571), to do swej śmierci 3 IX 1576 r., przy roszczeniach Adriana Albinusa, wygasłych 5 VI 1590 r. w dniu jego śmierci i wtedy na pewno ostatecznie

⁷⁸ Tamże, s. 40 n.; *Regesta...*, III, s. 453; H. Bütow, *Reichenfelde...*, s. 12; M. Wernicke, dz., cyt., s. 428.

⁷⁹ A. Kehrberg, dz. cyt., I, s. 137.

⁸⁰ H. Bütow, *Zur Reformationsgeschichte...*, s. 42.

⁸¹ C. Gahlbeck, *Zisterzienser und Zisterzienserinnen in der Neumark*, Berlin 2002, s. 428.

⁸² C XXIV, 256, 279, H. Bütow, *Reichenfelde...*, s. 12.

przeszły na domenę elektorską w Cedyni⁸³. Po latach 1679/85 Garnowo należało do władztwa Hohenzollernów w Schwedt – Swobnicy. Z dworu rozwinęła się obecna wieś licząca w 1602 r. 25,5 łana. Jeszcze w 1681 Chojna, będąc w sporze o prawa do jeziora Krzymowskiego, powoływała się na ustalenia granicy z 1418 roku. Wtedy na terenie pobliskiego grodziska założono młyn Reichenfelder Mühle⁸⁴, dziś Garnówko .

***

Obudowę skrzydła południowego klasztoru w 1558 r. wykorzystano na remont szpitali św. Ducha i Gertrudy. Ok. lat 1558–1560 budynek klasztoru zamieniono w szpital, do którego przeniesiono chorych i podopiecznych ze szpitala św. Mikołaja i św. Ducha. W skrzydle zachodnim od 1562 r. urządzono pomieszczenie dla chorych. Szpital istniał do 1683–5 pod nazwą św. Ducha, a drewno i kamienie z budynków przeznaczono na szkołę⁸⁵. W latach 1687–1688 budynki częściowo przeznaczono dla szkoły i na mieszkanie pastora. Od 1698 r. była tu szkoła, zajmująca część sal i trzy piętra jako mieszkania. Sklepienie od ok. 1850 r. było sukcesywnie rozbierane, zaś wyposażenie średniowieczne i malowidła ścienne rozproszono po okolicy⁸⁶. Niszczący kościół (od 1582 protestancki) z 6 ołtarzami bocznymi, już w XVI w. rozebrany, w latach 1692–1816 był kościołem garnizonowym⁸⁷. Potem w kościele zorganizowano lazaret (1813), a najpóźniej około 1820 r. znikł z kościoła główny ołtarz. Następnie była tu siedziba fabryki sukna (1880–85), miejskiej straży pożarnej, wreszcie

---

⁸³ H. Bütow, *Reichenfelde...*, s.13 gdzie dalsze losy budynków.

⁸⁴ Tamże, s. 13; „Königsberger Kreiskalender”, 1996, s. 313.

⁸⁵ A. Kehrberg, dz. cyt., s. 138, 145; H. Bütow, *Zur Reformationsgeschichte...*, s. 43; F. Müller, *Die Reformation...*, s. 65.

⁸⁶ Więcej w: „Königsberger, Kreiskalender”, 1979, s. 29 n.

⁸⁷ A. Kehrberg, dz. cyt., s.139; M. Wernicke, dz. cyt., s. 678; *Die Kunstdenkmäler...*, s. 70–73; G. Kumkar, *Königsberg in der Neumark. Kurzer Abriss einer Stadtgeschichte*, „Königsberger Kreiskalender”, 1995, s. 38.

hala sportowa. Skrzydło wschodnie zostało rozebrane⁸⁸. Ok. 1820 roku obrazy i snycerkę sprzedano, 30 lat potem rozebrano sklepienie, przypory i część kościoła. Ok. 1885 plac przykościelny służył jako plac musztry i składowisko różnych przedmiotów. W latach 1902–1928 był tu skład węgla, remiza i sala gimnastyczna. W 1928 r. w prywatnym posiadaniu plebana były trzy kondygnacje skrzydła południowego (część krużganku) i przesklepiona sala przyziemia. Krzyż z ołtarza głównego przez cały XIX w. i do 1945 r. pozostawał w wieży kościoła parafialnego.

W 1945 r. kościół i klasztor zostały zniszczone, zaś w 1957 r. teren przekazano parafii. Odbudowa kościoła na kościół katolicki nastąpiła latach 1959–1965⁸⁹.

Der Kloster der Königsberger Augustiner

Das Kloster wurde im Jahre 1290 gegründet, die Mönche aus Lippelne übersiedelten auf Bitte des dortigen Priors. Der Gründung hat der Camminer Bischof Jaromir zugestimmt. Das Befugnis zum Ausstellen von Ablassbriefen bekam das Kloster von den Erzbischöfen von Salzburg (1290) und Magdeburg (1291), den Bischöfen von Lavant, Regensburg (1290), Brandenburg (1340), aber auch den nachfolgenden Bischöfen von Cammin, Peter (1297), und Hendrik (1303) und den Hilfsbischöfen (1338, 1340).

Das Kloster wurde innerhalb der Stadtmauer, in dem nord-östlichen Teil der Stadt erbaut. Die Bauarbeiten an der gotischen Kirche dauerten mehrere Jahrzehnte, geweiht wurde sie am 17. 3. 1388. Die Seitenaltäre stifteten angesehene Bürger-Familien der Stadt. Das Kloster bildete ein Zentrum des theologischen Denkens, hier wirkte eine kleine eigene

⁸⁸ *Die Kunstdenkmäler...*, s. 70–73; G. Kumkar, dz. cyt., s. 38.

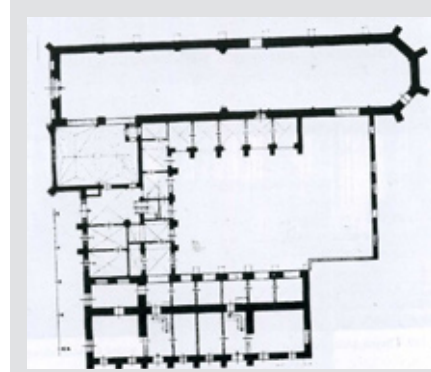
⁸⁹ *Die Kunstdenkmäler*, s. 69; M. Wernicke, dz. cyt., s. 678, 682. Opis zachowanej partii kościoła chojeńskiego daje J. Jarzewicz, dz. cyt., s. 269.

Schule der Philosophie und der Theologie. Im 15. Jahrhundert war es ein Ort des Marienkultes mit einem geheiligten Marienbild (*Maria miraculosa*), welches man nach der Reformation nach Reichenfelde/Garnowo brachte, einem früheren Klosterdorf.

Der Reformation folgte die Auflösung des Klosters, was spätestens 1538 geschah. Der Grundbesitz (Reichenfelde/Garnowo, Wedel/Czartoryja) wurde zum Teil der Domäne Zehden (Amt Zehden) zugeschlagen; die Schatzkammer teilten unter sich der Markgraf Johan von Brandenburg-Küstrin und die Stadt auf. Im 16. Jahrhundert hat man in den Gemäuern des Klosters ein Spital errichtet. Im 17. Jahrhundert befand sich dort eine Schule und im 19. Jh. hat man den Bau abgetragen. Aus der Kirche wurden seit dem 19. Jahrhundert ein Krankenhaus, eine Tuchfabrik, die Feuerwehr, eine Sporthalle und eine Wohnung. Dann wurde sie teilweise abgetragen und im Jahr 1945 völlig zerstört, jedoch zwischen 1959 und 1965 wieder aufgebaut.

Ryc. 1 Lokalizacja klasztoru na planie miasta z 1724 r.

Ryc. 2 Rozplanowanie klasztoru augustianów (za: J. Jarzewicz, *Gotycka architektura...*, s. 207).

Ryc. 3 Pieczęć augustianów chojeńskich z 1484.